

Lyhykäinen

Suomen Kielioppi,

Kansakouluja warten.

Toinen parannettu ja lisätty painos.

Toimittanut

J. Nuorinen,

Kansak.-opettaja.

Jyväskylässä,

Meilin ja Göös'in kirjapainossa, 1876.

Lyhykäinen

Suomen Kielioppi,

Kansakouluja warten.

Toinen parannettu ja lisätty painos.

Toimittanut

J. Vuorinen,

kansakouluopettaja.

Jyväskylässä,

Beilin ja Gös'sin kirjapainossa, 1876.

Kun on puututtu lyhyttä ohjetta Suomen kielen oppimisessa kansa-
kouluisjamme, joka olisi samalla halpahintainen, että sen köyhimmätkin
voisivat ostaa, niin rohkenin lyhentäin Länkelän ja Eurénin kieli-
oppien mukaan erään ystäväni kehoituksesta ja neuvosta tämän kir-
jaseen toimittaa. Jos ei tämä kirjansen kaikkia vaatimuksia tähtäkään,
varsinkaan ylemmillä luokilla, joka ei sen tarkoitus olekaan, niin toi-
von sen kumminkin jossakin avuksi olevan.

Setiä.

Ensimmäinen Osa.

I. Lauseiden synnystä.

Kun sanoilla ajatus ilmoitetaan syntyy **lause**. Esimerkiksi: Lintu lentää. Tyttö kirjottaa. Mies haffaa.

Lauseessa on kaksi pää-osaa: **alus** ja **maine**. Alus on lauseen jäsen, josta lauseessa puhutaan, maine on se lauseen jäsen, jolla aluksesta jotain mainitaan. Edellisissä esimerkeissä ovat siis lintu, tyttö ja mies aluksia, lentää, kirjottaa ja haffaa maineita.

II. Ääni=oppia.

Lauseet ovat kokoonpantuina sanoista, sanat tavuista ja tavut joko yhdestä tahi useammasta äänestä. Esim. Pienet tytöt leikkivät, poi-ka on i-sän a-pu, l-u-e j-a o-p-i. — Eri-tyisiä äänen merkkiä sanotaan **kirjaimiksi**.

Kielen äänet.

Suomen kielessä on 21 ääntä ja yhtä monta kirjainta.

Kirjaimet jaetaan kahteen osaan: **Ääntiöitä** ovat: a, e, i, o, u, y, ä, ö; näiden ääni kuuluu selvästi. **Keräkkeitä** ovat: b, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, w; näiden ääni ei kuulu selvästi ilman ääntiöiden avutta.

Mieraisja kielissä tavataan vielä keräkkeet: b, c, f, q, x, z.

Ääntiöt.

Ääntiöt ovat ääntymisensä suhteen:

sovia: a, o, u;

pehmeitä: ä, ö, y;

keveitä: e, i,

Kovat ääntiöt sopivat samassa sanassa nieluhammin tomain kanssa. Esim. Suola, kuokka. Pehmeät pehmeiden kanssa. Esim. Myöntynä. Mutta feweät joweltuwat molempain, waikka paremmin pehmeiden kanssa. Esim. Hyödyllinen, työteliäs. Kovat ja pehmeät eiwät sowi samaan sanaan, paitsi jos se on yhdistynyt kahdesta. Esim. Mäntypuu, hätäapu.

Run ääni on **pittä**, merkitään se kahdella kirjaimella. Esim. Ge-wa, uu-si, aa-si; **lyhyt** ääni merkitään yhdellä kirjaimella. Esim. i-lo, a-pu, u-ni.

Jos samassa tawussa tulee kuulumaan kaksi eri ääntiötä, esim. lei-pä, tøy-rä, hie-ta, sanotaan sitä **kaksisoääntiöksi**; ne owat joko **jälkääniä**, esim. **uo, yö, ie**, joissa jälkimäinen ääni on äänekkäämpi, tahti **esiääniä**, esim. **au, ou, eu, iu; äh, öh; ai, oi, ui, äi, öi, yi, ei**, joissa edellinen ääntiö on äänekkäämpi.

Pittäät äänet sopivat mihin tawuun hywänkä sanassa, esim. wei-saa-maan, mutta kaksisoääntiöt eiwät sowi muuhun kun sanan ensimmäiseen tawuun, paitsi jos **i** on jälkimäisenä äänenä. Esim. wei-sai-lee. Wai-kut-tai-sin.

Kerakkeet.

Sen mukaan millä kohdalla suussa kerakkeet jäsentywät, owat ne: **furkkuääniä**: k, g, j, h; **fieliääniä**: t, d, l, n, r, s; **huuliääniä**: p, w, m. — K:ssa käy ilma voimakkaammin furkun läpi, g:ssä ja j:ssä pehmeämmin, h:ssä sangen feweästi. Ne owat siis vielä **kowia**: k, t, p; **pehmeitä**: g, j, d, w; **feweitä**: h, l, n, r, s, m.

Tawut.

Lyhyt, pitkä ja kaksisoääntiö tekee **tawun**. Esim. i-lo, u-ni; ää-ni, uu-si; au-ma, ei-ne.

Run on useita kerakkeita kahden ääntiön välissä, kuuluu aina yksi (wiimeinen) jälkimäiseen tawuun ja toiset edelliseen. Esim. Kah-des-ta, wiet-käin; hurs-kas, mar-ta.

Tawu on **lyhyt**, jos siinä on lyhyt ääntiö, eli jos lyhyttä ääntiötä seuraa yksi kerake. Esim. E-lo, a-pu, os-to; as-ke-let; **pittä** on tawu, jos siinä on pitkä tahti kaksisoääni, eli jos ääntiötä samassa tawussa seuraa kaksi keraketta. Esim. Huute-lee, mit-taa-maan; ui-nai-lee, häi-lyi-lee; myrs-ky, ark-ku.

Pääkorko on sanan ensimmäisellä tavulla, fitte 3:lla, 5:llä j. n. e. **siu-**
korko on 2:lla, 4:llä, 6:lla j. n. e.

Ääntiöllä päättyvä tavu on **awonainen**, keräkkeellä päättyvä **umpinainen**. Esim. Tu-pa; wih-kot.

Keräkkeiden pehmeneminen.

Jos kovat keräkkeet **k, t, p** alkawat lyhyen awonaisen tawun, joka ei ole sanan ensimmäinen, mutta kuuluu sanan war-
taloön ja tavu tulee sanan taipuessa tahi johtuessa sulkeutu-
maan, niin ne pehmenewät (muuttuwat) seuraawalla tawalla:

K.

1. **K** katoaa, jos toinen **k** käy edellä. Esim. Kuf-ko ku-
fon, jäk-ki jäkin, tuk-ka tukan.

2. **K** katoaa, jos **h, l, r** tahi **ääntiö** käy edellä. Esim.
Tah-ko tahon, nah-ka nahan; mal-ka malan, jal-ko jalon; ar-ka
aran, mär-kä märän; hä-kä hä'an, ai-ka ai'an, lu-ku lu'un.

3. **K** pehmenee **g:ffi**, jos **n** käy edellä. Esim. Ken-kä ken-
gän, lan-ka langan,jän-ky jängyn.

T.

1. **T** katoaa, jos toinen **t** käy edellä. Esim. Mat-ti Ma-
tin, hat-tu hatun, fit-ta fitan.

2. **T** muuttuu edellisenjä kaltaiseksi, jos **l, n, r** käy edellä.
Esim. Kul-ta kullan, fil-ta fillan; lin-tu linnun, san-ta sannan;
piir-to piirron, mur-to murron.

3. Jos **h** tahi **ääntiö** käy edellä **t** pehmenee **d:ffi**. Esim.
Tah-to tahdon, wih-ta, wihdan, luh-ta luhdan, ai-ta aidan,
i-tu idun, u-tu udun.

P.

1. **P** katoaa, jos toinen **p** käy edellä. Esim. Pap-pi pa-
pin, tup-pi tupen, sap-pi sopen.

2. Jos **m** käy edellä, **p** pehmenee **m:ffi**. Esim. Lam-pi
lammen, sam-pi sammen, ram-pa rammann.

3. Jos **l, r** tahi **ääntiö** käy edellä, **p** pehmenee **w:ksi**. Esim. Sal-pa salwan, kal-pa kalwan; ar-pi arwen, tur-pa turwan; lei-pä leiwän, tai-puu taiwun.

Muist. K myös wälistä muutetaan **j:ksi** ja **w:ksi**. Esim. Olki oljen, syli shjen; luku luwun, suku suwun.

III. Sana-oppia.

Suomen kielen sanat jaetaan 9:ään luokkaan; ne ovat:

A. Taipumaiset sanaluokat.

1. Nimi-sanat.

Nimijana on esineen nimi ja sanoo **mitä** se on. Esim. Pöytä, penkki, kirja, mylly, talo, aurinko, Turku. — Nimijsanoja on kahta lajia: perus- ja ajatusnimiä.

1. **Perusnimiä** ovat aistimilla huomattavain esineiden nimet. Ne jaetaan vielä: eris-, yhteis-, aine- ja joukonimiin. Esim. Suomi, Heikki; tylä, mies; wesi, kulta; metsä, karja.

2. **Ajatusnimiä** ovat esineiden omaisuuksien, voimain, tilain ja tekojen nimet. Esim. Kauneus, wäkewyys, aika, pituus, laulu, pelko.

Sanoja on **taipuvia** ja **taipumattomia**. Taipuwissa sanoissa on huomattawana **wartalo** ja **pääte**. Wartalo on se sanan osa, joka tavallisesti pysyy muuttumatta; pääte on muutuwainen osa. Wartalo paraiten löydetään nimi-, laatu-, lasku- ja asemosanoissa yksikön menennöstä sijapäätteen (h—n, -sen) poisjättämällä, ja tekosanoissa kolmannen nimitawan menennöstä taiputus päätteen -maan, -mään poisjättämällä.

Wartalon viimeistä tawua sanotaan **sidetawufsi**, sen ääntiö **sideaäntiöksi** ja keraketta **siderakkeeksi**.

Esim. Sanoissa: metsähän, taiwaasen, lukemaan ovat wartalot, metsä-luke-, ja taiwaa- sekä päätteet -hän, -sen ja -maan. Wartalossa metsä on sidetawu sä, ja wartalosssa luke- on sidetawu ke j. n. e.

Kun on puhe yhdestä esineestä, on sen nimi **yksikössä** esim. poika lukee, tyttö kirjottaa; puhuesja monesta, on esineiden nimi **monikössä**, esim. Poikat lukewat, tytöt kirjottawat.

Esimerkiksi sijoiteltakoon:

I:stä lahkosta.

(Sidetarvussa pitkä tahi kaksoisääntiö.)

	Yksittä.	Monikko.	Yksittä.	Monikko.
Nimentö	Maa	Maa-t	Työ	Työ-t
Omanto	Maa-n	{Ma-itten. Ma-iden.	Työ-n	{Työ-tten Työ-iden
Osanto	Maa-ta.	Ma-ita	Työ-tä	Työ-itä
Asunto	Maa-sja	Ma-isja	Työ-sjä	Työ-isjä
Lähdentö	Maa-sta	Ma-ista	Työ-stä	Työ-istä
Menentö	Maa-han	Ma-ihin	Työ-hön	Työ-ihin
Sivunto	Maa-lla	Ma-illa	Työ-llä	Työ-illä
Otunto	Maa-lta	Ma-ista	Työ-ltä	Työ-iltä
Annanto	Maa-lle	Ma-ille	Työ-lle	Työ-ille
Muutanto	Maa-ksi	Ma-iksi	Työ-ksi	Työ-iksi
Kautanto		Ma-itse		Työ-itse
Wajanto	Maa-tta	Ma-itta	Työ-ttä	Työ-ittä
Oento	Maa-na	Ma-ne	Työ-nä	Työ-inä
Seuranto	Maane (-nja)	Ma-ne (-nja)	Työ-ne (-nja)	Työ-ine (-nja)
Wuunto	Maa-n	Ma-in	Työn	Työ-in

(Sijoiteltakoon vielä esim. pää ja koi.)

II:stä lahkosta.

(Sideääntiöitä ovat o, ö, u, y.)

	Y.	M.	Y.	M.
Nim.	Talo	Talo-t	Kartano	Kartano-t
Om.	Talo-n	Talo-jen Talo-in	Kartano-n	{Kartano-itten Kartano-iden Kartano-jen Kartano-in
Os.	Talo-a	Talo-ja	Kartano-ta Kartano-a	Kartano-ita Kartano-ja
Men.	Talo-hon Talo-on	Talo-ihin	Kartano-hon Kartano-on	Kartano-ihin
W.		Talo-in		Kartano-in

(Sijoiteltakoon vielä esim. apu, tytö, mylly.)

III:sta lahkoista.

(Sideääntiöitä ovat a, ä.)

Ysifitöissä:

Nim.	Koura	Silmä	Omena	Onneton	Wahwin
Dm.	Koura-n	Silmä-n	Omena-n	Onnettoma-n	Wahwimma-n
Ds.	Koura-a	Silmä-ä	Omena-ta Omena-a	Onnettoma-a Onneton-ta	Wahwimpa-ta Wahwimpa-a Wahwin-ta
Pl.	Koura-na	Silmä-nä	Omena-na	Onnettoma-na Onneton-na	Wahwimpa-na Wahwin-na

Monifissä:

Nim.	Koura-t	Silmä-t	Omena-t	Onnettoma-t	Wahwimma-t
Dm.	Koura-in Kour-ien	Silmä-in Silm-ien	Omeno-itten	Onnettom-ien Onnettoma-in Onneton-ten	Wahwimp-ien Wahwimpa-in Wahwin-ten
			Omeno-iden		
			Omeno-jen		
			Omen-ien Omena-in		
Men.	Kour-ihin Kour-iin	Silm-ihin Silm-iin	Omeno-ihin	Onnettom-ihin Onnettom-iin	Wahwimp-ihin Wahwimp-iin
			Omen-ihin		
			Omen-iin		
Pl.	Kour-ina	Silm-inä	Omeno-ina Omen-ina	Onnettom-ina	Wahwimp-ina

(Sijoiteltakoon vielä esim. Kynntilä, lämmin, wahwempi, tukerwin.)

IV:stä lahkoista.

(Sideääntiö i.)

	Y.	M.	Y.	M.
Nim.	Äiti	Äiti-t	Risti	Risti-t
Dm.	Äiti-n	Äit-ien Äite-in	Risti-n	Rist-ien Riste-in
Ds.	Äiti-ä	Äit-iä Äite-jä	Risti-ä	Rist-iä Riste-jä
Men.	Äiti-hin	Äit-ihin Äit-iin	Risti-hin	Rist-ihin Rist-iin
Pl.	Äite-inä Äiti-nä	Äite-inä Äit-inä	Risti-nä	Riste-inä Rist-inä

(Sijoiteltakoon vielä esim. Temppeli.)

V:stä lahkošta.

(Sideääntiö e.)

Ytfitösfä:

Nim.	Kiwi	Pieni	Lappi	Hirsi	Zänes
Om.	Kiwe-n	Piene-n	Lapse-n	Hirre-n	Zäneffe-n
Os.	Kiwe-ä	Pien-tä	Las-ta	Hirt-tä	Zänes-tä
Men.	Kiwe-hen	Piene-hen	Lapse-hen	Hirte-hen	Zäneffe-hen
	Kiwe-en	Piene-en	Lapse-en	Hirte-en	Zäneffe-en
Ol.	Kiwe-nä	Piene-nä	Lapse-na	Hirte-nä	Zäneffe-nä
		Pien-nä			Zänes-nä

Monitösfä:

Nim.	Kiwe-t	Piene-t	Lapse-t	Hirre-t	Zäneffe-t
Om.	Kiw-ien	Pien-ien	Laps-ien	Hirs-ien	Zäneff-ien
	Kiwe-in	Pien-ten	Las-ten	Hirt-ten	Zänes-ten
Os.	Kiw-ä	Pien-ä	Laps-ä	Hirs-ä	Zäneff-ä
	Kiw-ihin	Pien-ihin	Laps-ihin	Hirs-ihin	Zäneff-ihin
Men.	Kiw-iin	Pien-iin	Laps-iin	Hirs-iin	Zäneff-iin

Ja vielä Ytfitösfä esim.

Nim.	Kolmas	Hewonen	Omaisuus	Wastaus
Om.	Kolmanne-n	Hewose-n	Omaisunde-n	Wastaukse-n
Os.	Kolmat-ta	Hewos-ta	Omaisunt-ta	Wastaus-ta
Men.	Kolmante-hen	Hewose-hen	Omaisunte-hen	Wastaukse-hen
	Kolmante-en	Hewose-en	Omaisunte-en	Wastaukse-en
Ol.	Kolmante-na	Hewose-na	Omaisunte-na	Wastaukse-na

Monitösfä:

Nim.	Kolmanne-t	Hewose-t	Omaisunde-t	Wastaukse-t
Om.	Kolmans-ien	Hewos-ien	Omaisunff-ien	Wastauks-ien
		Hewos-ten	Omaisunt-ten	Wastaus-ten
Men.	Kolmans-ihin	Hewos-ihin	Omaisunff-ihin	Wastauks-ihin
	Kolmans-iin	Hewos-iin	Omaisunff-iin	Wastauks-iin
Ol.	Kolmans-ina	Hewos-ina	Omaisunff-ina	Wastauks-ina

VI:stä lahkošta.

(Tähän lahsoon kuuluvat supistuvaiset sanat, joiden sidekerafe h kahden ääntiön välistä katoaa pois.)

Nim.	Seiwäs	Seipähä-t	Rae	Rakehe-t
		Seipää-t		Rakee-t
Om.	Seipähä-n	Seipäh-ien	Rakehe-n	Rakeh-ten
	Seipää-n	Seipä-itten	Rakee-n	Rake-itten
		Seipäi-den		Rake-iden
		Seiwäs-ten		Raes-ten

Ds.	Seiwäs-tä	Seipäh-ia Seipä-itä	Raet-ta	Rakeh-ia Rake-ita
Men.	Seipähä-sen Seipää-sen	Seipäh-isin Seipä-isin	Rakehe-sen Rakee-sen	Rakeh-isin Rake-isiin
Di.	{ Seipähä-nä Seipää-nä Seiwas-nä	Seipäh-inä Seipä-inä	{ Rakehe-na Rakee-na Raen-na } Puhenna } Kevännä	Rakeh-ina Rake-ina

(Sijoiteltakoon vielä esim. kirwes ja ruis.)

Muist. Huomattavaa on ne monet muutokset wartalossa, jotka usein yksikön nimennössä, osannossa ja olennossa sekä monikon päätteisessä olevan i:n edessä tapahtuvat.

Viiteaseman kanssa sijoitellaan esim.

	J.	M.	J.	M.
Nim.	Kirja-ni	Kirja-ni	Warpaha-ni Warpaa-ni	Warpaha-ni Warpaa-ni
Dm.	Kirja-ni	Kirjai-ni	Warpaha-ni Warpaa-ni	{ Warpahie-ni Warpaitte-ni Warpaide-ni Warpaste-ni
Ds.	Kirjaa-fi	Kirjoja-fi	Warwasta-fi	Warpahia-fi Warpaita-fi
Men.	Kirjaa-nsa	Kirjoih-nsa	Warpahase-nsa Warpaase-nsa	Warpahisi-nsa Warpaisi-nsa
Muut.	Kirjats-nsa	Kirjoits-nsa	Warpahasekse-nsa Warpaats-nsa	Warpahisiks-nsa Warpaitke-nsa
Di.	Kirjana-mme	Kirjoina-mme	Warpahana-mme Warpaana-mme	Warpahina-mme Warpaina-mme

2. Laatusanat.

Laatusana nimisanaan liitettynä määrää **mimmainen** esine on. Esim. **Behmeä** (puu), **musta** (pöytä), **kaunis** (hewonen), **iloinen** (poika), **wanha** (affa), **firkas** (päiwä).

Rahta eli useampaa esinettä jopii ominaisuudelleen toisiinsa **werrata**. Toisessa esineessä on sama ominaisuus suu-remmassa määrässä, kuin toisessa. Esim. puu on **lowaa**, rauta on **lowempaa**, timantti on kaikista **lowinta**. — Vertatiloja on siis kolme:

Alkutila: Voittotila: Ollivertainen:

Esim.:	Wahwa	Wahwempi	Wahwin
	Huono	Huonempi	Huonoin
	Jhana	Jhanampi	Jhanin
	Suuri	Suurempi	Suurin
		Jsompi	Jsoin
	Jso	Enempi	Enin
	Hymä	Parempi	Paras
	Pittä	Pidempi	Pisin

Laatusanat sijoittuvat kaikissa tiloissaan samoin kuin nimisanatkin.

3. Laskusanat.

Laskusanat määräävät esineiden lu'un eli paljouden. Esim. kolme, neljä, kahdeksan, kolmekolmatta, viisineljättä, sata, tuhannen y. m.

Määrätyt laskusanat sanovat tarkalleen esineiden luvun.

— Katso edellisiä esimerkkiä.

Epämääräiset sanovat esineiden luvun vain vähä sinne päin. Esim. joku, muutama, vähä, eräs, paljo, joitakuita.

Laskusanoihin kuuluvat vielä: 1) **Kerrotussanat**, esim. kaksinkertainen, viisinkertainen, satakertainen; 2) **Jaotussanat**, esim. kaksittain, seitsemittäin, kymmenittäin, sadoittain; 3) **Osa sanat**, esim. puoli, kolmannes, kolme yhdeksätoista kymmenestä ($\frac{3}{10}$), neljä kahdeksäkymmentä viidennestä ($\frac{4}{5}$).

4. Asemojanat.

Kun ei esineen nimeä tahdota eikä sormittaa yksitoikkoisuuden tähden alituiseen mainita, käytetään asemosanoja. Esim. Antti, **joka** luki ahkeraan, oli iloinen, että **hän** taifi paremmin, kuin **muut**. — Asemoja on:

1. **Erinäisiä**, jotka seisovat vapaina itsenäisinä sanoina:

1) **Tehtä-aset**: minä, sinä, hän; me, te, he. Esim. Minä luen, sinä veisaat, hän kirjottaa; 2) **Osoitus-aset**: tämä, tuo, se; nämä, nuo, ne. Esim. Tämä pännä on hyvä. Tuo koira on vesikauhuinen; 3) **Kysymäiset-aset**: kuka? mikä? kumpi? ken? Esim. Kuka on tuo mies, joka kaatui? Kenen tämä kirja on? 4) **Taakohitaiset-aset**: joka, jompi, ku, mi, Esim.

Ruka on tuo poika, joka nuon osaa? 5) **Itsekohtainen** ajemo itse. Esim. Luen itseni wäsyksiin. Suree itse(nsä) kuoliaaksi; 6) **Epämääräiset-ajemot**: jompi-kumpi, kufi. Esim. Jompi-kumpi sen teistä on tehnyt. Ruki taifi olla osallijena.

2. **Viiteajemoita** ovat yksikössä: -ni, -si, -nsä, monikossa: -mme, -nne, -nsä. Ne merkitsewät sen esineen omistamista, jonka nimen perään ne liitetään. Näiden käyntäntöä edellä jo näytettiin.

5. Tekosanat.

Tekosana sanoo **mitä** joku tekee eli toimittaa. Esim. Hakkaa, lukee, weistää, niittää, leikkaa, miettii, lepää, luulee, y. m. — Tekosanoja on:

1. **Kohteellisia**, jotka waatiwat esineen, mihin sanottu tekeminen waikuttaa. Esim. Syö (leipää), hakkaa (puuta), luoo, kyntää, pyörittää, takoo, kynsii, pesee, ajaa, opettaa, y. m.

2. **Kohteettomia**, joilla sanottu tekeminen ei waikuta muuhun esineeseen. Esim. Yskii, laulaa, kiittää, sammuu, seisoo, pyörii, luulee, lepää, kohisee, lirisee, y. m.

3. **Itsekohtaisia**, joilla sanottu tekeminen waikuttaa tefiään takasin. Esim. Muuttaun, pistäyn, heittäyn, wirtistain, puhdistain, lyöttäyn, syöttäin, juottain, murheuttain y. m.

Tekeminen ei woi tapahtua ilman **tefiätä**. Tefiäitä owat kaikki tefiäajemojen nimennöt. — Jos tefiä jotain tekee tahi toimittaa, tapahtuu se **uloskohtaisessa muodossa**, waan jos tefiä itse kärsii tekemisen waikutuksen, tapahtuu se **wastakohtaisessa muodossa**. Esim. Minä hakkaan, luen, moitin; minua hakataan, luetaan, mojitetaan.

Tekosanan aikamuotoja on wiisi: 1) **lähiaika**, jolloin työ parhaallaan tapahtuu, esim. minä luen; 2) **entinen lähiaika**, jolloin työ juuri saatiin tehdyksi esim. minä luin; 3) **ohiaika**, silloin työ on jo tehty, esim. minä olen lutenut; 4) **entinen ohiaika**, jolloin työ entisnä aikoina, ennen jotain tapausta, jo oli tehty, esim. minä olin lutenut; 5) **tuloaika**, jolloin työ wasta tullaan tekemään, esim. tulen lufemaan. — Sitäpaitfi käy sanoa tekemisen tapahtuwan: **suoraan** (luen), **myönnyttäin** (lufenen), **ehdotellen** (lufisin), **toimotellen** (lufeos), **läskien** (lue), taikka woi tekemisen ainoastaan nimitellä (lufea) eli laatusanana käyttää (lufewa).

Tekosanain taiputus.

Tekosanain taiputus eli käytelmä sisältää sanain kaikki tefiäin, lukuin, aikain ja tapain muodot, millä nämä eri vaiheet merkitään. Esim.

Uloskohtaisessa muodossa:

1. Suoratapa.

	Lähiaika.	Entinen lähiaika.	Ohiaika.	Entinen ohiaika.
Yksittä:	1. Saa-n	Sa-in	Olen Saa-nut	Olin Saa-nut
	2. Saa-t	Sa-it	Olet Saa-nut	Olit Saa-nut
	3. Saa	Sa-i	Ou Saa-nut	Oli Saa-nut
Monikko:	1. Saa-mme	Sa-imme	Olemme Saa-neet	Olimme Saa-neet
	2. Saa-tte	Sa-itte	Olette Saa-neet	Olitte Saa-neet
	3. Saa-wat	Sa-ivat	Ovat Saa-neet	Oliivat Saa-neet

Tuloaika.

2. Myöntötapa.

3. Ehtotapa.

4. Toivotapa.

Y.	tulen Saa-maan	Saa-nen	Sa-isin	(Saa-on)
	tulet Saa-maan	Saa-net	Sa-isit	Saa-os
	tulee Saa-maan	Saa-nee	Sa-isi	Saa-foon
M.	tulemme Saa-maan	Saa-nemme	Sa-isimme	Saa-foomme
	tulette Saa-maan	Saa-nette	Sa-isitte	Saa-footte
	tulevat Saa-maan	Saa-newat	Sa-isivat	Saa-foot

5. Käskyttapa.

6. Nimittapa.

	Ensimmäinen.	Toinen.	Kolmas.
Y. (Saa-kan	Saa-da	Uj. Saa-deſſa	Om. Saa-man
Saa-kaan	Muut. Saa-daſſi	Aw. Saa-ben	Uj. Saa-maſſa
M. Saa-kaamme	Neljäs.	Wiides.	Lähd. Saa-masta
Saa-kaatte	Rim. Saa-minen	Siw. Saa-maiſilla	Men. Saa-maan
Saa-kaat	Uj. Saa-mista	Ot. Saa-maiſilta	Siw. Saa-malla
			Ot. Saa-malta
			Waj. Saa-matta

7. Raatutapa.

Ensimmäinen.

Toinen.

Rim. Saa-wa j. n. e.	Rim. Saa-nut j. n. e.
-------------------------	-----------------------

Vastakohtaisessa muodossa:

1. Suoratapa:

2. Myöntötapa:

Lähiaika Saa-daan

Saa-taneen

Ent. lähiaika Saa-tiin

Saa-taiſin

Ohiaika on Saa-tu

Saa-taſoon

3. Ehtotapa:

4. Toivotapa:

5. Käskyttapa:

Ent. ohiaika oli Saa-tu
Tulokaika tullaan Saa-maan

6. Nimitapa:

Toinen Af. Saa-taessa
Kolmas Om. Saa-taman

7. Laatatapa:

Ensimmäinen Toinen
Nim. Saa-tawa Saa-tu
Om. Saa-tawan Saa-dun
j. n. e.

Ränteltäköön vielä esim.

Uloskohtaisessa muodossa.

II:n lahto.

1. Suoratapa.

Sano-n j. n. e.	Ota-n j. n. e.	Kewi-n j. n. e.
Sano-in j. n. e.	Ot-in j. n. e.	Kewi-n j. n. e.
Olen Sano-nut j. n. e.	Olen Ota-nut j. n. e.	Olen Kewi-nyt j. n. e.
Olin Sano-nut j. n. e.	Olin Ota-nut j. n. e.	Olin Kewi-nyt j. n. e.
Tulen Sano-maan j. n. e.	Tulen Ota-maan j. n. e.	Tulen Kewi-mään j. n. e.

III:s lahto.

IV:s lahto.

2. Myöntötapa: Sano-nen Ota-nen Kewi-nen

3. Ehtotapa: Sano-isin Ota-isin Kewi-isin

4. Toivotapa: Sano-os Ota-os Kewi-ös

5. Käskyttä: Sano Ota Kewi

6. Nimitawat.

Ensimmäinen	Toinen	Kolmas	Neljäs	Viides
II. Sano-a	Sano-essa	Sano-man	Sano-minen	Sano-maifilla
III. Ota-a	Ota-essa	Ota-man	Ota-minen	Ota-maifilla
IV. Kewi-ä	Kewi-essä	Kewi-män	Kewi-minen	Kewi-mäifillä

7. Laatatawat.

Ensimmäinen. Toinen.

II. Sano-wa Sano-nut

III. Ota-wa Ota-nut

IV. Kewi-wä Kewi-nyt

Wastakohtaisessa muodossa.

1. Suoratapa:

Sano-taan	Ote-taan	Kewi-tään
Sano-ttiin	Ote-ttiin	Kewi-ttiin
On Sano-ttu	On Ote-ttu	On Kewi-tty
Oli Sano-ttu	Oli Ote-ttu	Oli Kewi-tty
tullaan Sano-maan	tullaan Ota-maan	tullaan Kewi-mään

4. Toivotapa:	Lue-ttatoon	Tul-tagoon	Waiet-tagoon	
5. Käskytapa:	Lue-ttakaan	Tul-takaan	Waiet-takaan	
6. Nimitapa.	Toinen:	Uj. Lue-ttaessa	Tul-taessa	Waiet-taessa
	Kolmas:	Om. Lue-ttaman	Tul-taman	Waietta-man
7. Laatusapa.	Ensimmäinen:	Nim. Lue-ttawa	Tul-tawa	Waiet-tawa
	Toinen:	Nim. Lue-ttu	Tul-tu	Waiet-tu.

VI:n lahkon sanain päämuodot ovat:

Ulosohjausmuodot.

Lupaa-n	Lupaš-in	Luvan-nen	Luvat-koš
Lupaa	Luvat-loon	Luvat-a	Luvat-essa
Lupaa-man	Lupaa-minen	Lupaa-maifillaan	Lupaa-wa Luvan-nut

Vastahajautusmuodot.

Luvat-aan	Luvat-tiin	Luvat-taneen	Luvat-taiiin
Luvat-tagoon	Luvat-takaan	Luvat-taessa	
Luvat-taman	Luvat-tawa	Luvat-tu	

Apotehdiköt.

Raiffia vaiheitaan eivät teko sanat päätteillään fykene lausumaan, sentähden käytetään täksi tarpeeksi apotehdiköitä; niitä ovat:

Mian apotehdiköt **olen** ja **tulen**. Näiden käytäntö on teko sanain taivuttelemissa tulut oppimaan.

Tawan apotehdikö **lienen**. Esim. Lienen puhunut lietoja. Kuinka tuon asian laita lienee? —

Wielä löytyy monta muuta tekiättöminä käytettyä, mahdollisuutta ja wälttämättömyyttä merkitsevää, apotehdiköä. Esim. Sinun pitää oppiman. Mun täytyy lähtemän. Hänen sopii se estää. Kelpaa sin elää!

B. Taipumattomat sanaluokat.

6. Määräsanat.

Määräsanat määräävät tekemisen eli omaisuuden paikalleen, aialleen tahi laadulleen. Ne kuuluvat teko- ja laatusanaan sekä määräsanaan ja ovat teko sanan yhdistyksessä.

Paikan-määräjiä ovat esim. **tänne, pois, takaisin, sinne; alahalla, ylhäällä**. Esim. Kun käännyin takaisin, meni hän sinne, mutta minä tulin tänne.

Aian-määrääjiä ovat esim. **nyt, silloin, koska? heti, aina, vielä, äskén.** Esim. **Koska sinä lähdet? Heti, kun komento käy.**

Laadun-määrääjiä ovat esim. **Taitavasti, tatterasti, nopeasti, rumasti, kauniisti, iloisesti.** Esim. **Lue ahkerasti, jotta hyvästi osaat!**

7. Sijasanat.

Sijasanat nimisanain yhdistyksissä määräävät kahden esineen tai jonkun tekemisen ja esineen keskinäisen vaiheen. Niitä ovat esim. **alla, kanssa, tähden, vasta, yli.** Esim. **Hyppi pöydän yli. Tee se minun tähteni! Weijsaan isäni kanssa. Käy vieraita vastaan! Kirja on pöydän alla.**

8. Sidesanat.

Sidesanoja käytetään lauseiden ja niissä yhdenlaisten jäsenten yhdistämiseksi. Niihin kuuluu

Rinnastawat, jotka yhdistävät yhdenarvoisia lauseita ja yhtäläisiä lauseen jäseniä. Ne jakautuvat

1. **Yhdyttäwiin:** ja, sekä, että. Esim. **Utko lufi ja akka weisafi. Sekä seppä että juutari.**

2. **Wastustawiin:** mutta, waan, -pa, -pä. Esim. **Laulaisin, mutta en osaa. Immärränpä asian.**

3. **Erittäwiin** eli **poistuttawiin:** taikka, tai, eli, joko, tai. Esim. **Lue taikka weisaa. Weistä firweellä eli piilulla.**

4. **Johduttawiin:** siis, sentähde, siksi. Esim. **kamoksumatta siis kulkemaamme. Sentähde minäkin kysyn.**

5. **Selittäwiin:** toki, muka, näet, nimittäin. Esim. **Hän toki sitä jo puhui; luuli näet etten sitä tietänyt.**

Alistawat, jotka yhdistävät simulauseen päälauseeseen, jakautuvat:

1. **Aian sidesanoihin:** kun, koska, ennenkun. Esim. **Minä mene, ennenkun minäkin kerkeän. Olimme iloiset, koska työmme walmistui.**

2. **Laadun sidesanoihin:** a) **werrattawiin:** kuin, niinkuin. Esim. **Sinun woifi on maukkaampaa, kuin minun. Ei hän tehnyt sitä, niinkuin käskin;** b) **seuruttawiin:** niin — että, että — jotta. Esim. **Lue niin tarkasti, että osaat.**

3. **Syyn sidosanoihin:** a) **syynmääräjiin:** **kun, koska.** Esim. En jaksanut nostaa, kun se painoi niin paljo; b) **taustawiin:** **jotta, että.** Esim. wiritä walkea, jotta näen; c) **ehdotelawiin:** **jos, jaks, kun.** Esim. Jos lufisit, niin oppisit; d) **myödyttawiin:** **ehkä-, eh'ei-, wai'ei.** Esim. Hän nauroi, wai'ka kiel'sin.

Kysymäiset voivat olla joko rinnastawia tai alistawia. Esim. **Tosko** huomaat Liisa? **Etkö** ymmärrä? — **Kysyin** josko pitää maksaa, **wai** saako olla maksamatta?

Sanain johtumisesta.

Sanat ovat kolmenlaisia:

1. **Juurisanat** ovat ääntiöllä päättyviä yksi tai kaksi tavuisia sanoja. Esim. **Upu, elo, oppi, usko, yskä, äly, itse, ikä, pää, puu, kewa, koura, kiwi, lumi** y. m.; näistä syntyvät

2. **Johdetut sanat**, johtopäätteiden liittämällä. Esim. **Upulainen, eloton, oppilainen, uskoton, yskäinen, älykäs, itsekes, päähäkö, puumainen, kewatti, kourallinen, kawa, kiwiko, luminen** y. m.

3. **Yhdistetyt sanat** syntyvät kahden juurisanan yhteen liittämällä, niin että ne kuuluvat kun yhdestä sanalta ja tekevätkin yhden ymmärteen. Esim. **Puupää, parikunta, pikifilmä, porusu, puutarha, päiväpalkka, wesi mies, työmies, jalopeura, herrasväki, herrasispina, makupala, takareki, leppälintu**, y. m.

Toinen Osa.

Lauseiden laadusta.

Lauseen ensimmäinen sana alkaa isolla kirjaimella.

A. Paljas lause.

(Paljaassa lauseessa ei ole muuta kun alus ja maine.)

Alus on nimisana, maine tekosana.

Yksikössä: Mies kyntää. Lintu lentää. Koira haukkuu. Mylly pyörii. Susi ulwoo. Aurinko paistaa.

Monikossa: Nidit neulovat. Nät weistävät. Sewot
 jet wetävät. Lehmät lypsävät. Pojat laulavat. Pilwet kul-
 kawat.

Mus on nimisana, maine aputehdissä (on) ja laatusana.

Näkössä: Lintu on kaunis. Sammakko on ruma. Pöytä
 on matala. Ilma on lämmin. Poika on iloinen.

Monikko: Linnut ovat kauniit. Sammakot ovat rumia.
 Pöydät ovat matalia. Ilmat ovat lämpöiset. Pojat ovat iloiset.

**Mus asemosana, maine joko tekosana tahi laatusana
 aputehdissä kanssa.**

J. Minä luen. Hän istuu. Tuo on viekas. Sinä olet
 iloinen. Hän on sukkela.

M. Me luemme. Te weiſaatte. He ovat waiti. Nuo
 ovat hywillään. Ne ovat ahkerat.

B. Kasmanut lause.

Mus, maine ja kohde.

(Kohde on se sana, johon tekosanalla sanottu
 tekeminen vaikuttaa.)

J. Samuli karstaa willoja. Liisa halkoo puita. Sewo-
 nen syö kaurvoja. Nurinko lämmittää maata. Sika tonkii maata.
 Warpunen nokkii ohria.

M. Hiiret söiwät leivät. Härät pemistiwät wiholais-
 pesän. Pojat polkewat laattiaa. Metiäiset ampuwat nenään.
 Puut kantawat marjoja.

Mukſella on liſääntö.

Kirkas aurinko paistaa. Tuo mies maksaa. Wihanen
 koira haukkuu. Kissan pää on pyöreä. Sarkatakki on läm-
 min. Paapan tupa on kylmä. Raatelewaiſet sudet ovat ta-
 pettawat. Hirmuiset myrskyt pelottawat. Wälewät miehet jak-
 sawat. Hywät ihmiset auttavat.

Maineella on aian, paikan, laadun tahi syyn määrääjä.

Nurinko paisteli eilen. Nyt on pilwinen ilma. Silloin
 jäteli, koska kuljimme. Latti rippuu naulassa. Märät waat-

teet kuivuvat saunassa. Heikki tulee tänne. Minä menen pois. Kello on hyvin kaunis. Miehet söivät aimostaan. Huomaatko, kuinka kaunis tuo lintu on? Tytöt osasivat hyvin. Lampaat juoksivat pelosta. Kerjäläiset eivät voi nälältään ruokaansa jähdyttää.

Mukfella ja kofhteella lifääntö, maineella määrääjä.

Tuo mies jyrjii hiljakseen kowaa juustoa. Rikas mies rakentaa päivässä pulskean kartanon. Hyvät ihmiset armah-
tavat pian köyhää tarwittewaista. Lihawa lohi ui nopeaa kuo-
huwassa koskessa.

Kokonainen lausekin voi olla lifääntönä.

Mies, joka söi hyvin, jaksoi. Kalat, joita nuotalla we-
detään, ovat pieniä. Eläimet, joita syödään, ovat puhtaita.

Sitä ajetta, jolla työ tehdään, sanotaan wälikappaleen määrääjäksi.

Mies loi ojan lapiolla. Elätti itsensä käpillään. Kaloja
ongitaan koukuilla. Kaunistetaan kunnian frunulla. Maala-
taan öljymaalilla.

Wäliimerfit.

Piste (.), tyjymysmerkki (?) ja huudahtusmerkki (!) fir-
jotetaan lauseiden loppuun. Esim. Miin se on tässä maailmassa.
Jokos nyt ymmärrät Liija? Hei poiat!

Pilkku (,) firjotetaan lauseiden osain wälille.

Tawausmerkki (=) erottaa tawut toisistaan.

Puolipiste (;) erottaa kaksii laweampaa päälausetta toi-
fistaan, warsinkin jos sifesana on pois jäänyt.

Kaksioispiste (:) asetetaan lainnattawain, lueteltawain ja
jelittawain sanain edelle. Esim. Hän sanoi: „Tules tänne poi-
kani siwelläkseni.“

Sainnausmerkki („—“) firjotetaan kahden puolen lain-
nattuain sanain — katso edellistä esimerkkiä.

G. T. G.
317 1/2. II. 18.

Hinta: 25 penniä.